

# FILOSOFIE POLITICĂ ȘI MORALĂ

## METODA DIALECTICĂ DIN *ETICA NICOMAHICĂ*

NORA GRIGORE

Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

**The dialectical method in *Nicomachean Ethics*.** Why would Aristotle present us with a gathering of various opinions on a certain ethical topic in the *Nicomachean Ethics* and why would he assign such an important role to these opinions (*endoxa*)? What could be the purpose of such an enterprise? I argue that a plausible interpretation of his enterprise is the following: the purpose was not to make an impartial enumeration of what others have said, especially since Aristotle often takes sides in the disputes; rather, the purpose was to present us, the readers, with a guide to rational and logical disputes regarding a problem of ethics – how they should be conducted rather than how they actually are. According to this interpretation, Aristotle's purpose is not to present what he agrees or disagrees with, but to present what is rational to agree or disagree with.

**Keywords:** Aristotle; *endoxa*; opinion; dialectical method.

Expunerea temelor din *Etica Nicomahică* este făcută, după cum Aristotel însuși avertizează, în conformitate cu o anumită metodă, anume în conformitate cu metoda dialectică. Pașii specifici acestei metode sunt relativ clari și nu suscită controverse. Ceea ce este, însă, disputabil și disputat este scopul urmărit de Aristotel în întrebuintarea acestei metode. Tema prezentului eseu este de a expune câteva nelămuriri privitoare la această metodă și a încerca un răspuns, fie și aproximativ, prin prisma unei interpretări care ar pune într-o altă lumină întreprinderea lui Aristotel din *Etica Nicomahică*.

Este bine știut că metoda dialectică ca atare este teoretizată pe larg în *Topica*. Într-o traducere mai mult sau mai puțin fericită<sup>1</sup> a lui Mircea Florian, metoda dialectică este prezentată astfel în *Topica*:

Scopul tratatului nostru este de a găsi o metodă prin care putem argumenta despre orice problemă propusă, pornind de la propoziții probabile și prin care putem evita de a cădea în contradicție când trebuie să apărăm o argumentare.<sup>2</sup>

Cuvântul-cheie al acestui pasaj este *endoxa*, i.e. cuvântul tradus prin „propoziții probabile” (alteori este tradus termenul prin „opinii”) în română și prin „common beliefs” în engleză. După cum componentele unui raționament (*sylogismos*) sunt sau nu *endoxa*,

<sup>1</sup> Prefer traducerea în engleză găsită în articolul lui Robin Smith fie și doar pentru faptul că „a apăra o argumentare” nu e o expresie cu prea mult sens în limba română. Traducerea englezească: „The goal of our treatise is to find a method from which we will be able to syllogize from common beliefs (*endoxa*) about every topic proposed to us, and will say nothing conflicting when we give an account ourselves.”

<sup>2</sup> Aristotel, *Topica*, trad. Mircea Florian, Editura Iri, București, 1998, 100 a.

rezultă feluri diferite de raționament (Aristotel va deosebi între mai mult de două feluri de raționament, dar pentru scopul eseului de față celelalte feluri nu sunt relevante). Astfel, explică Aristotel în pasajele următoare din *Topica*, dacă un raționament are premise „adevărate și prime” (i.e. adevăruri care nu mai au nevoie de nici o altă justificare, adevăruri evidente), atunci raționamentul este o *demonstrație*.<sup>3</sup> Dacă, însă, premisele sunt *endoxa* („probabile” în sensul de adevăruri care nu au certitudine, nu au indisputabilitate), atunci raționamentul este unul dialectic. Ne mai spune Aristotel că:

Sunt probabile premisele care sunt acceptate sau de toți, sau de majoritate, sau de cei înțelepți; iar dintre cei înțelepți, sau de toți, sau de majoritate, sau de cei mai de seamă.<sup>4</sup>

Totuși, trebuie clarificat că *endoxa* nu sunt, pur și simplu, „ce se spune” în general de către o comunitate despre orice subiect despre care ar dori să își exprime părerea (de exemplu, majoritatea poate avea păreri eronate despre o teoremă de geometrie, dar acea părere eronată nu va intra ca *endoxa* într-un *sylogismos* dialectic). *Endoxa* sunt opiniile avute asupra unor subiecte asupra cărora *nu putem* avea adevăruri prime cu care să se alcătuiască *sylogismos*.

### 1. METODA DIALECTICĂ ÎN *ETICA NICOMAHICĂ* ȘI INTERPRETĂRILE EI

Felul în care este aplicată metoda dialectică în *Etica Nicomahică* nu este lipsit de complexitate și ambiguități. Comentatorii dau drept exemplu paradigmatic de aplicare a acestei metode discuția despre *akrasia* din cartea VII a *Eticii Nicomahice*. La începutul cărții a VII-a, de altfel, se află și formularea explicită a metodei:

Trebuie, însă, așa cum am procedat și în alte cazuri, să expunem diversele puncte de vedere legate de subiect și, după ce vom fi relevat dificultățile pe care acestea le suscită, să ajungem astfel să dovedim valabilitatea tuturor opiniilor curente privitoare la aceste dispoziții sufletești sau, dacă nu este posibil, a celor mai răspândite și mai importante; căci dacă dificultățile sunt rezolvate și dacă opiniile curente rămân valabile, demonstrația va fi satisfăcător încheiată.<sup>5</sup>

Aristotel enumeră apoi șase „opinii curente”; nu toate sunt opinii despre ce ar fi *akrasia*, ci sunt mai mult subiecte de discuție în jurul acestei teme, cum ar fi, de exemplu, ultima dintre cele enumerate: „În sfârșit, se vorbește despre oameni nestăpâniți și în materie de mânie, onoruri sau câștig.”<sup>6</sup> Acesta va fi un amănunt destul de important, care va fi reluat în discuția interpretativă de mai jos.

Revenind la metodă în ansamblul ei, comentatorii deosebesc diferiți pași ai metodei sau deosebesc între procedee care sunt „purely dialectical”<sup>7</sup> și procedee care cuprind

<sup>3</sup> Îl va numi „silogism apodictic” în *Analitica primă*.

<sup>4</sup> Aristotel, *Topica*, 100 b.

<sup>5</sup> Idem, *Etica Nicomahică*, trad. Stella Petecel, Editura Iri, București, 1998, 1145 b 5.

<sup>6</sup> *Ibidem*, 1145 b 20.

<sup>7</sup> Deosebirea aceasta apare la David Bostock în *Aristotle's Ethics*, Oxford University Press, 2000.

și alte metode decât cea dialectică, după cum atribuie un scop sau altul întreprinderii aristotelice. Pentru David Bostock, în *Aristotle's Ethics*, metoda arată astfel:

Metoda începe prin a enunța care sunt opiniile relevante și apoi enunță ce probleme aduc. Discuția care urmează are drept scop rezolvarea acestor probleme și voi spune că discuția este pur dialectică dacă singura tehnică folosită este aceea de a face distincții care permit introducerea caracterizărilor dorite, astfel încât aspectul de contradicție să dispară.<sup>8</sup>

David Bostock ajunge la concluzia că rareori poate fi găsită o aplicare a metodei care să fie „purely dialectical”, așa că reduce numitorul comun al discuțiilor din *Etica Nicomahică* la doar două puncte care apar evident în toate discuțiile: enunțarea variilor posibilități de abordare a unei teme și apoi argumentarea pro sau contra fiecăreia dintre posibilitățile enumerate. Și Robin Smith, în articolul „Dialectic and Method in Aristotle”, consideră că tot acestea ar fi punctele asupra cărora comentatorii cad de acord:

În spatele acestor încercări de a găsi o metodă dialectică de a demonstra în Aristotel stă o concepție despre ce este dialectica; și aici intervine problema, în opinia mea. Comentatorii au acceptat în general o concepție despre dialectică în care accentul este plasat pe curioasa compilație de opinii denumite „endoxa” – părerile „celor mulți sau celor înțelepți”, ca să redăm formularea cea mai scurtă dintre formulările sale disjunctive. De ce ar evidenția Aristotel o colecție de opinii, este o întrebare la fel de enigmatică ca și întrebarea despre cum crede Aristotel ca ar fi stabilite principiile științei. Conform lui Owen, mulți comentatori au încercat să le lege pe cele două, găsind în dialectică nu numai sursa principiilor, ci și o explicație pentru atenția pe care Aristotel o acordă endoxa, datorită acestei funcționări a dialecticii.<sup>9</sup>

S-ar putea, deci, rezuma principalii pași ai metodei dialectice aplicate în următorul fel:

- 1) Identificarea unei teme de discuție (de exemplu, fericirea, i.e. *eudaimonia*);
- 2) Identificarea principalelor *endoxa*, păreri, opinii, poziții, privitoare la acel subiect, susținute de către „cei mulți” sau de către „înțelepți”;

<sup>8</sup> David Bostock, *Aristotle's Ethics*, p. 215. Aceasta este traducerea proprie a următorului fragment: „The method begins by stating what the relevant opinions are, and then stating what puzzles they give rise to. Subsequent discussion then aims to resolve these puzzles, and I shall understand the discussion as ‘purely dialectical’ if the only technique employed is that of drawing distinctions which allow the needed qualifications to be introduced, so that the appearance of contradiction is dispelled.”

<sup>9</sup> Robin Smith, „Dialectic and Method in Aristotle”, în M. Sim (ed.), *From Puzzles to Principles? Essays on Aristotle's Dialectic*, Lexington Books, Lanham, 1999, p. 44. Aceasta este traducerea proprie a următorului pasaj: „Underlying these attempts to find a dialectical method of proof in Aristotle is a conception of what dialectic is; and here, in my opinion, is where the real trouble lies. Interpreters have generally accepted an account of dialectic which places all its emphasis on the curious compilation of opinions called *endoxa*—the views of ‘the many or the wise,’ to give it its briefest of several disjunctive formulations. Precisely why Aristotle should single out this collection of opinions for attention is as vexing a question as how he thinks the principles of sciences are established. Following Owen, many interpreters have tried to link the two, not only finding in dialectic a source for the principles but also finding in this function of dialectic a partial explanation of the attention Aristotle pays to the *endoxa*.”

- 3) Identificarea aporiilor sau a eventualelor incompatibilități între acele puncte de vedere;
- 4) Munca de dezambiguare a unor concepte sau de respingere a unor poziții, astfel încât să fie identificabil un nucleu de *endoxa* coerent acceptabile.

Eventualele adăugiri și precizări la această schemă schițată vor veni din adoptarea unor interpretări și puncte de vedere asupra metodei aristotelice. De exemplu, s-ar putea spune că metoda dialectică a lui Aristotel ar fi diferită de metoda diaporematică. Metoda diaporematică ar fi, aproximativ, cea identificată minimal de către autorii de mai sus prin listarea de puncte de vedere și ajungere la aporiile care vor fi eliminate; aceasta metodă ar fi doar nucleul unei metode mai complexe, numită de Aristotel *metoda dialectică*. Metoda diaporematică, în această prezentare, ar avea cinci pași, căci s-ar adăuga un ultim pas care, conform acestei interpretări, ar fi și scopul aplicării acestei metode: ajungerea la identificarea unui principiu al vieții practice, atât în ceea ce are specific, cât și accidental. În conformitate cu această interpretare, care atribuie metodei dialectice rostul de a delimita specificitatea unor principii ale vieții practice, primul pas constă nu atât în identificarea unei teme, cât în identificarea unei probleme (i.e. „ce este fericirea”). Al doilea pas ar fi constituit, la fel ca în schema de mai sus, din listarea unor puncte de vedere, dar al treilea pas ar consta nu numai din identificarea aporiilor, ci și din identificarea unui nucleu comun de adevăr format din elementele comune ale opiniilor listate anterior. Pasul al patrulea, conform acestei interpretări (care ar ținti la descoperirea unui principiu ca rezultat al metodei dialectice), ar consta nu numai în soluționarea aporiilor, ci într-o soluționare de un anumit tip, anume prin maximizarea nucleului comun al opiniilor listate, i.e. căutarea unei soluții care să coerentizeze cât mai multe dintre opiniile cu minimum de modificări. Pasul cinci ar fi constituit din ajungerea la rezultatul căutat, anume la specificarea principiului.

Acești pași nu sunt cei care să ridice probleme cât timp nu avem în vedere scopul lor. Dar dacă începem să ne întrebăm de ce ar recurge Aristotel la inventarierea unor opinii pe o temă dată? – atunci încep să se ivească problemele. Mai ales că nu este un simplu inventar. Întrebarea completă ar fi de ce ar recurge Aristotel la inventarierea unor opinii pe o temă dată, ca mai apoi să respingă unele opinii și să le păstreze pe altele, dar nu pentru că ar fi de acord cu acestea? Procedul său pare a fi nici parțial, nici imparțial – nu selectează doar opiniile cu care ar fi de acord, dar nici nu lasă toate opiniile pe picior de egalitate. Aristotel pare că nu este de acord că toate opiniile „mulțimii” sau „înțelepților” sunt la fel de valabile – pe unele le respinge. Pe altele le acceptă, dar nu pentru că ar fi neapărat de acord cu acestea. Și atunci care ar fi scopul selecției sale? Voi discuta această problemă în secțiune următoare.

## 2. PROBLEMELE RIDICATE DE METODA DIN *ETICA NICOMAHICĂ* ȘI INTERPRETAREA PROPRIE

Dintr-un punct de vedere strict contemporan, dificultatea acomodării la metoda aristotelică provine, cred eu, din faptul că nu pare, la prima vedere, să fie posibil de

înscris în rândul metodelor clasice, cu ajutorul cărora sunt expuse doctrine etice. Mai precis, mă refer la împărțirea prescriptiv/descriptiv. Dacă ne imaginăm un interval la al cărui extreme să se afle, pe de o parte, teorii etice prescriptive și în cealaltă parte (extremă) a intervalului, teorii etice descriptive, atunci putem avea și o imagine schematică a metodei de expunere folosită de fiecare dintre cele două extreme. Teoria aflată la extrema prescriptivă ar trebui să aibă drept metodă deducerea prescripțiilor sale cu rigurozitate, din principii (cumva, „more geometrico”). Consultarea stărilor de fapt, adică cercetarea care ar spune în ce măsură principiile expuse sunt și respectate în comportamentele umane, deși de multe ori prezentă, nu ar juca un rol important în stabilirea normelor. Părerile, opiniile membrilor societății nu ar putea conta în niciun fel în stabilirea normelor conform acestui fel de teoretizare etică. Pe de altă parte, la cealaltă extremă a intervalului imaginat, o teorie puternic descriptivă ar trebui, desigur, să ia în considerare și ceea ce se face și ceea ce se spune îndeobște în societate și aceasta ar trece drept normă (căci, în acest caz, societatea este cea care stabilește ce este bine și ce este rău). După faimoasa expresie a lui Platon din *Euthydemos*, în primul caz s-ar considera că „ceva este plăcut zeilor pentru că este pios”, iar în al doilea caz că „ceva este pios pentru că este plăcut zeilor”; parafrazând, fie ceva ar fi plăcut oamenilor pentru că este bun, fie ceva ar fi bun pentru că este plăcut oamenilor.

Este clar că metoda aristotelică expusă mai sus, prin faptul că ia în considerare opiniile (ale celor mulți sau ale înțelepților) și dintre aceste opinii alege pe cele ce se pot armoniza pentru a da răspuns la întrebări ce țin de etică, pare a fi de partea teoriilor etice descriptiviste, i.e. simplu și poate simplist spus, ar părea că majoritatea dictează ce este bine și ce este rău. Chiar dacă observăm că nu este vorba despre o majoritate numerică propriu-zisă, ci despre un fel de „democrație a opiniilor” și despre un proces de coerentizare mai degrabă decât despre un proces de „numărare de voturi”, totuși problema nu dispare. Căci problema este chiar aceasta: lui Aristotel nu i se pot atribui astfel de vederi „relativiste” în etică (poate, mai potrivită timpului său, ar fi expresia „vederi sofistice”). Presupunând că procedeul de maximizare și coerentizare a opiniilor utilizat de Aristotel ar da rezultate contrare principiilor sale, atunci cu siguranță Aristotel ar renunța la opinii, nu la principii. De exemplu, dacă ar fi mai avantajos din punct de vedere al economicității și maximizării să presupunem că binele este plăcerea, aceasta nu ar putea fi calificat în niciun fel drept „susținere aristotelică”.

De altfel, Aristotel așa și procedează pe parcursul *Eticii Nicomahice*, faultând prompt opiniile care nu corespund principiilor sale, procedeu care îl face pe David Bostock să se plângă<sup>10</sup> (pe nedrept, cred eu) de faptul că Aristotel nu ar fi atât de echidistant pe cât pretinde între opiniile „celor mulți” și opiniile „înțelepților”.

Ar rezulta, prin urmare, că teoria aristotelică ar trebui plasată către capătul prescriptiv al intervalului. Dar atunci întrebarea principală a cercetării de față este următoarea: *de ce ar invoca Aristotel opiniile altora, fie ele comune sau ale înțelepților, în tratatul său de etică și de ce le-ar da un rol atât de important?*

<sup>10</sup> David Bostock spune că Aristotel „seems to be fair” (pare să fie echidistant) atunci când vorbește despre opiniile celor mulți și ale înțelepților, dar „in practice he is not so even-handed” (de fapt nu este atât de echidistant). *Aristotle's Ethics*, p. 214.

Pe scurt și, din nou, poate simplist spus, s-ar părea că Aristotel a adunat părerile comunității sale asupra unui subiect de etică și apoi a selectat câteva dintre acestea (dezambiguând termeni și eliminând contradicțiile) combinându-le într-un tot coerent pe care l-a propus drept rezultat al cercetării sale etice. Problema acestui punct de vedere asupra *Eticii Nicomahice*: tratatul pare să fie mai mult decât un sondaj de opinie și Aristotel ne apare ca fiind mai mult decât un culegător de vorbe de duh de felul lui Diogenes Laertios. Atunci cum explicăm metoda aleasă?

Direcția explicației care mie îmi apare drept plauzibilă este direcția adoptată și de către Robin Smith (1999) în articolul menționat mai sus. Robin Smith spune că „preocuparea sa [a lui Aristotel] reală este mai degrabă cu persuasiunea decât cu demonstrația”<sup>11</sup> și că menirea dialecticianului este „să colecționeze păreri – ale tuturor – și să le folosească pentru a măsura acceptabilitatea premiselor față de un anumit oponent”. Prin urmare, accentul cade, conform acestei interpretări, nu pe teza de susținut și comunicat, ci pe forma dialogală a discuției în etică:

Ceea ce deosebește raționamentele dialectice de demonstrații este faptul că există două părți într-un raționament dialectic, dintre care una prezintă raționamentul celeilalte ca pe o serie de întrebări care sunt de acceptat sau respins. Într-o demonstrație sunt alese drept premise judecățile prime și adevărate care stau la baza tuturor celorlalte adevăruri spuse despre un subiect anume; nu este nevoie de vreo audiență și este sarcina celui ce învață să nu obiecteze și să accepte. Ori, într-un raționament dialectic, cel ce întreabă poate dezvolta un raționament doar pe baza afirmațiilor respondentului. Prin urmare, cel ce întreabă trebuie să ia în considerare opiniile respondentului și dacă premisele necesare sunt de acceptat (*endoxos*) de către respondent.<sup>12</sup>

Rezumând teza lui Smith, se poate spune că dialectica ar fi o metodă de argumentare și persuasiune:

Întregul scop al lui Aristotel este de a desfășura o artă a discuției de succes cu ceilalți pe baza propriilor lor opinii. O parte din ceea ce această artă trebuie să includă este studiul opiniilor feluritelor tipuri de persoane. *Endoxa* ale artei dialectice sunt simple liste de opinii aranjate în acest fel.<sup>13</sup>

<sup>11</sup>În engleză: „his [Aristotle's] real concern is with persuasion rather than proof” și „to collect views – of everyone- and use them to gauge the acceptability of premises to a particular opponent”.

<sup>12</sup> Robin Smith, „Dialectic and Method in Aristotle”, pp. 45–46. Aceasta este traducerea proprie a fragmentului: „What differentiates dialectical arguments from demonstrations is that there are two parties to a dialectical argument, one of whom presents the argument to the other as a series of questions held out for acceptance or rejection. In demonstration, one chooses as premises the true and primary propositions which underlie all further truths about the subject matter at hand; no audience is necessary, and it is the task of the learner not to question but to accept. However, in a dialectical argument, the questioner can only develop an argument on the basis of an answerer's responses. Consequently, the questioner must take account of the opinions of that answerer and whether the premises needed are acceptable (*endoxos*) to the answerer.”

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 47. Aceasta este traducerea proprie a pasajului: „Aristotle's entire purpose is to spell out an art for arguing successfully with other people on the basis of their opinions. Part of what that art must include is a study of the opinions of various types of person. The *endoxa* of the dialectical art are simply lists of opinions, categorized in this.”

Deși sunt de acord cu accentul pus pe aspectul dialogal al textului aristotelic, nu sunt de acord cu afirmarea acestui scop drept exclusiv, dar mai ales nu sunt de acord cu instrumentalizarea excesivă pe care o aduce această perspectivă: dialectica ar fi doar un mijloc de persuasiune (indiferent dacă de partea adevărului sau nu), iar *Etica Nicomahică* o listă de opinii utile acestei persuasiunii. Oricât am complica peisajul astfel încât să nu apară prea simplist, Aristotel împrumută, cred eu, în această interpretare, culorile unui sofist. Chiar dacă Aristotel susține că în etică uneori nu știm care este adevărul sau binele sau măsura adecvată, aceasta nu este totuna cu a spune că nu există un singur adevăr, un bine sau o măsură adecvată.

Mai mult, în interpretarea pe care o propun, enumerarea opiniilor sau părerilor nu este o simplă consemnare sau o listă, ci un *ghid logic al unei dispute despre un subiect filosofic (anume în acea ramură care este etica), dispută care este condusă rațional*. Nu am avea în față, prin urmare, o operă de dicționar privind opinii, ci o hartă a posibilităților dispute cu sens despre un subiect de etică. Ca să poți întocmi o astfel de hartă sau ghid este nevoie să prezinți care sunt mai întâi întrebările cu sens, apoi care sunt posibilele răspunsuri, apoi care sunt posibilele confuzii și apoi care sunt posibilele confruntări veritabile. Unele dintre aceste confruntări sunt soluționabile, pare să spună Aristotel atunci când obține un rezultat clar la capătul unei investigații dialectice, altele confruntarea nu este soluționată, cel puțin pentru moment. Observăm la început, când este luat în discuție cazul de *akrasia*, că lista de șase opinii dată de Aristotel era oarecum neomogenă și ciudată, căci nu toate cele șase erau opinii despre *akrasia*; dar se poate observa că toate erau posibile turnuri (urmări, complicații, detalieri) ale unei posibile dispute raționale despre *akrasia*.

Mențiunea că disputa schematizată de Aristotel trebuie să fie una rațională este importantă, cred eu. Anume pentru că soluționează problema exegetică privitoare la opiniile „celor mulți” *versus* opiniile „înțelepților” – pe care le va fi privilegiat Aristotel. Aristotel ne spune în *Topica* la început că *endoxa* pot fi ale oricui; și totuși uneori respinge opiniile celor mulți, iar altele pe ale unor înțelepți. Nu am avea motive de mirare privitor la această situație dacă am considera că harta disputelor prezentată de Aristotel nu e o hartă a disputelor așa cum sunt *de facto*, ci  *așa cum ar trebui să fie ca dispute raționale* ale unor chestiuni filosofice; prin urmare, nu contează ale cui sunt *endoxa* atât timp cât îndeplinesc standardul de raționalitate considerat de către Aristotel ca viabil.

Conform acestei interpretări, întreprinderea lui Aristotel din *Etica Nicomahică* s-ar afla egal deosebită de două interpretări opuse: nu ar urmări nici livrarea unei poziții fixe și certe în privința problemelor etice, dar nu ar urmări nici simpla învățare a unor procedee de persuasiune, fără niciun angajament față de o poziție anume (poate fi privită ca o bună poziționare aristotelică ferită de excесе). Textul *Eticii Nicomahice* ar fi doar un ghid al disputelor, dar nu un ghid „imparțial” al disputelor privite din afară (un fel de „ce se mai spune”), ci un *ghid angajat în dispută*, căci Aristotel arată de fiecare dată cum ar intra el însuși în dispută și cum, uneori, nu ar ști cum să concluzioneze.

La începutul *Eticii Nicomahice*, Aristotel spune că „Dacă există un scop al actelor noastre pe care îl urmărim pentru el însuși, iar pe celelalte numai în vederea acestuia și

dacă nu orice lucru îl dorim în vederea a altceva (...), este evident că acest scop trebuie să fie binele și anume binele suprem”<sup>14</sup>. Conform interpretării pe care o propun, Aristotel nu ar spune în *Etica Nicomahică* (doar) ce este acest bine; nu ar spune nici măcar ce crede el că este binele, ci ne-ar invita în discuția despre bine, așa cum trebuie purtată. Unele linii ale disputei au fost deja discutate, altele nu, unele au sens, altele sunt greșite, de multe ori rezultatul nu s-a decis. Dar, poate, tocmai de aceea are sens să intri în dispută.

#### BIBLIOGRAFIE

- Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. Stella Petecel, Editura Iri, București, 1998.  
Aristotel, *Topica*, în *Organon*, volumul II, trad. Mircea Florian, Editura Iri, București, 1998.  
Aristotel, *Analitica primă*, în *Organon*, volumul I, trad. Mircea Florian, Editura Iri, București, 1998.  
Bostock, David, *Aristotle's Ethics*, Oxford University Press, Oxford, 2000.  
Platon, *Euthydemus* în *Opera Integrală*, volumul 2, trad. Andrei Cornea, Editura Humanitas, București, 2020.  
Smith, Robin, “Dialectic and Method in Aristotle”, în Sim, M. (ed.), *From Puzzles to Principles? Essays on Aristotle's Dialectic*, Lexington Books, Lanham, 1999, pp. 39–55.

<sup>14</sup> Aristotel, *Etica Nicomahică*, trad. Stella Petecel, Editura Iri, București, 1998, 1094 a 20.